

Nemzetépítés és államépítés*

A tanulmány a nemzet- és államépítés folyamatait vizsgálja történeti és kortárs összefüggésekben. Annak nehézségei, hogy minden nemzetet állammá, illetve minden államot nemzeté alakítsunk, valamint az a tény, hogy az államhatárokon belül különböző, gyakran kettős identitással rendelkező népek keverednek, a többnemzetiségű államokat támogatják, amelyekben az állam feladja a nemzetállammá válás ábrándját, a "nemzetek" pedig hajlandóak többnemzetiségű demokratikus és liberális államokban élni.

A nemzetépítés és államépítés különbsége

A nemzetépítés és az államépítés egymást átfedő, ám fogalmilag különböző folyamatok. Amennyiben átfedik egymást, annyiban többnyire nem is különíthetők el, ám amennyiben ez az átfedés nem teljes (és, mint jól tudjuk, nem az), annyiban különböző folyamatokkal van dolgunk.¹ Tanulmányom ez utóbbi szempontból vizsgálja őket. Mindkettő történelmi, Nyugat-Európából eredő és modern folyamat, amely Nyugatról indulva különböző, néhol igen korlátozott sikerrel terjedt el az egész világon.² Ugyanakkor ezek a folyamatok az európai színtéren sem voltak mindig sikeresek és elfogadottak.

Európában az államépítés történetileg megelőzte a nemzetépítést. Sőt, egyes országokban átfogó államépítés folyt a nemzetépítés uralkodóvá válása előtt. Néhány évvel ezelőtt Stein Rokkan biztatására írtam egy tanulmányt erről "Korai államépítés és kései periférikus nacionalizmusok az állam ellen" címmel.³ Ideális esetben mindkét, egyidejűleg vagy egymást követően zajló folyamatnak a nemzetállam kialakulásához kellene vezetnie, bizonyos nézőpontok szerint legalábbis. Ám e kettős folyamatot csak kivételes esetekben koronázta teljes siker. Az igazi nemzetállamokat valószínűleg a két kezünkön megszámlálhatjuk. Olyan államok világában élünk, melyek között csak néhány igazi nemzetállam akad, míg a többiek sikeres, többnemzetiségű vagy egy domináns nemzeten alapuló államok, amelyeket más nacionalizmusok kérdőjeleznek meg többé vagy kevésbé. Vannak továbbá állam nélküli nemzetek. Ha valamennyi potenciális nemzet kialakítaná a maga megkülönböztető nemzeti identitását, és ennek alapján mind elindulnának egy többé-kevésbé sikeres nemzetépítés útján, a világ számos államának léte válna kérdésessé.

Ennek a ténynek az ismeretében amellet is érvelhetnénk - mint ahogyan meg is tették ezt a nacionalizmussal rokonszenvezők, akik az önmeghatározást tekintik a legfőbb értéknek -, hogy valamennyi nemzetnek arra kell törekednie, hogy megteremtse kultúrája és identitása számára az államiság "fedelét." Mi több, azokat a népeket, amelyek még mindig nem törekednek egy nemzeti identitásra, fel kell ébreszteni, hogy harcoljanak az államiságért, a világnak pedig nemzetek világának kell lennie, amelyben nem maradhat fenn állam, amely nem azonos a nemzettel, és nem maradhat nemzet állam nélkül. Sajnos, mint tudjuk, a potenciális nemzetek száma többszöröse az állammal rendelkező vagy nem rendelkező nemzetekének, és végtelenül nagyobb a világ országaiénál.

Noha az Egyesült Nemzetekről beszélünk, tulajdonképpen a világ egyesült államait értjük ez alatt. Ha az Egyesült Államok nevet nem védte volna le magának az USA, az ENSZ-et Egyesült Államoknak kellett volna elnevezni. Vannak, különösen értelmiségi körökben, akik szerint, amennyiben lehetséges, részt kellene vennünk az államépítés folyamatában (még ha ez azt is jelenti, hogy nem építünk nemzetállamokat), és hogy lehetségesnek kellene lennie, hogy "államnemzeteket" építsünk; azaz olyan államokat, amelyekkel szemben polgáraik olyan lojalitást tanúsítanak, ami a nacionalisták szerint csak a nemzetnek jár ki. Amint később látni fogjuk, mindez egyáltalán nem lehetetlen, noha megkívánja, hogy feladjuk azt az elképzelést, miszerint minden államnak a hagyományos értelemben vett nemzetállamiságra kell törekednie.

Ez utóbbi szempont alapján kívánok felvetni néhány, a további kutatásokra talán ösztönzőleg ható kérdést. A nemzetépítés és államépítés, mondhatnánk, csak fogalmilag választható el, de a két folyamat összefonódott és továbbra is összefonódik. Ezzel szemben én azt mondanám, hogy a társadalmak történelmi valóságában ezek különböző folyamatok voltak, és azok is maradtak.

Először is, az államépítés a feudalizmus hanyatlásával, a reneszánsz és a reformáció korában kezdődött, a keresztény birodalom válsága, valamint az ekkoriban felemelkedő nyugati, majd a később felemelkedő észak-európai monarchiák versengésének eredményeként. Amint a nagy történész, Burckhardt megjegyezte⁴, az állam "mûalkotás volt," és

kezdeteitől konstruált jelleggel bírt. Nem véletlen, hogy kialakulását építészeti fogalmak és képek segítségével írták le, és hogy a modern fizika kialakulásával gépezetként láttatták. Az államépítés folyamatához nem kapcsolódnak a szerves fejlődés jelentésárnyalatai, és leírását nem azok a biológiai hasonlatok határozzák meg, amelyek a nacionalizmusét. Az államhoz nem a természet és a születés, hanem a megalkotottság, a "teremtés" képzelet társul. Mikor a nemzet eszméje lángra gyújtotta az értelmiségiek és a népek képzeletét, az államépítés már évszázadok óta folyamatban volt, sőt, döntően hozzájárult ahhoz, hogy az Európa 1500 körüli politikai térképén található több száz politikai alakulat 1900-ra 25 körülivé csökkenjen. A francia forradalom, a francia köztársaságnak a környező területek köztársasági függetlensége melletti kiállása, majd Napóleon a bizonyos nacionalista mozgalmaknak nyújtott támogatása előtt az államépítés folyamata nem alapozott semmilyen nemzeti érzelmre, identitásra vagy öntudatra. (A francia forradalom nem exportálta a nacionalizmust, mert az általa létrehozott batáviai és helvét köztársaságok a katonai kihasználás és a francia megszállás eszközei voltak. Ha van összefüggés a nacionalizmus és a forradalom között, akkor az azokban az ellenforradalmi népi reakciókban keresendő, amelyek valamikor a dinasztikus uralkodók, politikusok és diplomaták bukása után következtek be, megvédendő a szuverenitásukat saját kezébe vevő népeket. Ilyen volt például a spanyol ellenállás Napóleonnak.) A francia "természetes határok" megszerzésének célja sem a mi nemzetfogalmunkon, hanem a francia állam érdekein alapult. I. Napóleon, amikor újrarajzolta Európa térképét, nem nemzetállamokat kívánt létrehozni, amelyeken a testvérei generálisokként uralkodhatnak, hanem meglévő országokat (királyságokat) bízott rájuk - mint Spanyolországot vagy Nápolyt, illetve számukra hozott létre újakat - mint Westfáliát. Ennek ellenére nem kétséges, hogy az államok alattvalóik alapján való azonosításához, vagy a modern monarchiák különböző alakulataiban élő emberek közös király iránti lojalitásához társult egy proto-nemzeti érzés.⁵ Számos államban előbb vagy utóbb az állam elindított egy "államnemzet"-építő folyamatot.

A "nemzetek" történetileg a 19. században kezdtek megjelenni, többnyire a század második felében. Ezek közül csak néhány szolgált az államépítés alapjául: Olaszországban, Németországban, Görögországban és sajátos módon Magyarországon, a dualista monarchiában. Különösen érdekes Belgium esete: egy adott ponton úgy tűnhetett, hogy a Németalföldtől való függetlenségét 1830-ban elnyert, ám politikai sajátosságai által már a 16. századtól megkülönböztetett ország nemzetépítő folyamatba kezd, ám a flamand nacionalizmus kihívása folytán a huszadik században többnemzetiségű állammá vált. A magyar nacionalizmus a 19. században a legerősebbek egyike, ám Szent István koronája alá egy többnemzetiségű állam tartozik. Olaszország történészei közt nincs egyetértés abban a kérdésben, hogy a Risorgimento és az egyesülés egy Cavour vezette államépítési, vagy inkább egy Mazzini és Garibaldi vezette nemzetépítési folyamat volt-e.⁶ Noha Németországban az egyesülés mögött egy erős nacionalista mozgalom állt, a német Reich inkább volt a bismarcki államépítés, mint a nacionalisták megvalósítása. Noha az első világháború utáni békeszerződések és a Wilson meghirdette önmeghatározási elv a nemzetépítés folyamatának egyik kiemelkedő pillanatát képezik, az új államok nem voltak mind nemzetállamok (a csehek és szlovákok új köztársaságuk 64,8%-át tették ki, 23,6% német lakossággal; Lengyelországban a lengyelek 69,2, az ukránok 14,3, a zsidók 7,8, a németek és az oroszok 3,9 - 3,9 százalékot tettek ki; a lettek aránya saját országukban 73,4% volt (az oroszoké 10,3%), a litvánoké 80,1%, az észteké 87,6%), és a négy birodalom számos új országra való felosztása, illetve az államhatárok átrajzolása nyilvánvalóan nem a nemzetépítő mozgalmak erőfeszítéseinek egyenes következményei voltak. A párizsi békeszerződésekkel létrejött új országokról, illetve a területileg kiterjesztett régiókról nehezen állítható, hogy nemzetállamok lennének. Ez pusztán felsorolásukból is nyilvánvaló: Jugoszlávia, Csehszlovákia, Lengyelország, Nagy-Románia, a három balti köztársaság. Ez csak Finnországra igaz, ahol a svéd kisebbség valódi kisebbség volt, és emellett könnyen kialakíthatta lojalitását az új állam iránt, amely a maga részéről széleskörű jogokat biztosított a svéd anyanyelvűeknek.

Az új államok domináns "nemzetei", a szerbek, csehek, lengyelek, litvánok, lettek, észtek "felszabadulva" érezhették magukat, de nem így a nekik alávetettek, mint a horvátok, szlovének, szudétanémetek, a számos lengyelországi szlovák, német, ukrán és zsidó, vagy a balti köztársaságok különböző kisebbségei. A kisebbségek tiszteletben tartásának vagy elnyomásának mértéke változó volt, és néha hívekre talált a többnemzetiségű állam eszméje is, ám ezt a "nemzetépítés" nagyobb vonzerejének köszönhetően ritkán alkalmazták. Az új államok előtt álló tulajdonképpeni kihívás az államépítés, és a még nehezebb nemzetépítés volt. Történelmileg kimutatható lenne, hogyan járult hozzá több esetben is a nemzetépítésnek biztosított elsőbbség az új államok instabilitásához, válságához, sőt a néhány évtizeddel később bekövetkezett felbomlásához.⁷ Az első világháborút követően létrejött nyolc új európai állam közül csak három, Finnország, Csehszlovákia és Írország volt stabil demokrácia, míg a tizenöt korábbi állam közül kilenc, és a három legyőzött birodalom utódállamai közül egy sem.

Később vissza fogunk térni arra a kérdésre, hogy a múltban létrehozott államok és birodalmak válsága a nacionalizmus eredménye volt-e, vagy ezeknek az államoknak és birodalmaknak a válsága vezetett nacionalizmushoz, mert valamilyen módon kudarcot vallottak a modernizáció, demokratizálódás, vagy bármilyen más területen, melyet célként tűztek maguk elé. Az Osztrák-Magyar Monarchiában a Kiegyezés után a császár és miniszterei kísérletet

tettek olyan reformok bevezetésére, melyek újra létrehozták volna a cseh királyságot, Ferenc József prágai megkoronázásával. A magyar és német nacionalisták azonban gyorsan ellenszegültek. Korábban Frantisek Palacký visszautasította az 1848-as frankfurti szövetségi gyűlésen való részvételt, mert nem a német, hanem a cseh nemzet tagjának tekintette magát, mondván: "Ha Csehország határain túlra tekintek, a természeti és történelmi tényezők egyaránt arra készítetnek, hogy ne Frankfurt, hanem Bécs felé forduljak, és ott keressem azt a központot, amely nemzetem békéje, szabadsága és jogai védelmére hivatott."⁸

Az államépítés folyamatának, valamint válságának vizsgálata segítségével jobban megérthetjük, hogy az etnográfiai és nyelvi térképeken szereplő potenciális nemzetek között miért nem sikerült oly soknak a nemzetépítés, és hogy bizonyos történelmi pillanatokban, függetlenül a nemzeti mozgalmak és identitások erősségétől, miért születhettek meg avagy sem az új nemzetállamok.

Az államok által megképzett területi határok fontossága, függetlenül a nemzetépítés etnográfiai alapjaitól, nem csökkent a század második felében. Az afrikai országok a gyarmati határok alapján jöttek létre, és az egységes etnikai, nyelvi és törzsi alapokra helyezett nemzetépítés összetettsége készítette arra az afrikai politikusokat, hogy egységesen álljanak ki az államhatárok sérthetlensége mellett. A volt Jugoszlávia és Szovjetunió területén feltehetően megalakuló nemzeti államok a történelmi vagy Sztálin létrehozta alegységeken alapulnak, noha ezek a határok vég nélküli konfliktusokat eredményeznek. Mindenki egyetért abban, különösen a nemzetközi közösség, hogy az új "nemzetállamoknak" határozottan védelmezett alegységeken és "államhatárokon" kell alapulniuk. A nemzet eszméjének előtérbe kerülése ellenére az államiság - régi vagy új - valósága továbbra is dominál. A kérdés az, hogy építhetünk-e államokat anélkül, hogy arra törekednénk, hogy ezek nemzetállamok legyenek, és ennek ellenére ki tudják váltani azt a fajta azonosulást, mely az illető államokban lehetővé teszi a demokrácia működését, nemzetiségi térképük sokszínűsége ellenére.⁹

Tekintsük át röviden, mit is jelent az állam, kiindulópontként az államépítés folyamatának, illetve a nemzetépítéssel szembeni különbségeinek elemzéséhez. Idézzük fel Max Weber állam-definícióját: "Az üzembént működő politikai intézményt államnak nevezzük, ha és amennyiben igazgatási csoportja a rend érvényre juttatásában eredményesen alkalmazza a legitim fizikai kényszer monopóliumát," és később: "formális jellemzői közé tartozik a teljesen megfogalmazott, rendelkezésekkel megváltoztatható igazgatási és jogrend, amelyhez az (ugyancsak tételes rendelkezésekkel kijelölt) igazgatási csoport működése - szervezeti cselekvése - igazodik." - mondja a modern, racionális és jogi uralmon nyugvó államról.¹⁰

Vagy nézzünk egy újabb megfogalmazást Charles Tillytől:

"Egy meghatározott területen élő lakosság fölött ellenőrzést gyakorló szervezetet államnak tekintünk, amennyiben az (1) elkülönül az ugyanazon a területen működő többi szervezettől; (2) autonóm; (3) központosított és (4) alegységei formálisan össze vannak hangolva."¹¹

Az állam szerepek rendszerét, szabályok együttesét és a bizonyos erőforrásokhoz való hozzáférést feltételezi. A szerepek egy sor hivatalt jelentenek, melyek a modern bürokráciákban, hadseregekben, bíróságokon és törvényhozásban magasan szervezettek és differenciáltak. A modern demokráciákban a tisztviselők cselekedeteit szabályok, alkotmányok, törvények, szokások, valamint a múltban hagyományok korlátozzák kisebb-nagyobb mértékben. Sőt a modern államban elvileg az uralkodót magát is kötik ezek a szabályok, noha eredetileg ő szuverén volt, azaz *legibus solutus*. Elvileg az állam monopóliummal rendelkezik a legitim erőszakhasználat fölött. Ez a szabályokhoz kötött erőszak ily módon különbözik az egyének gyakorolta erőszaktól, és, mint ilyen, lehetővé teszi az államapparátus számára, hogy kényszerrel juttassa érvényre szabályait. Az állam rendelkezik gazdasági erőforrásokkal is, mivel adókat szedhet be. Az állam ellenőrzést gyakorol a területén élő népek, alattvalók, állampolgárok, sőt külföldiek fölött is. Megvan az ereje a törvények és kötelező érvényű szabályok gyakorlatba ültetéséhez, amit törvényszékei és kényszer alkalmazó ágensei segítségével valósít meg. A törvények tekintetők ugyan jogosnak vagy jogtalanoknak, ám ez utóbbi esetben is végrehajthatók. Az államépítés előrehaladásával a Rechtsstaat, azaz a törvényekhez kötött, az önkényes döntéseket kizáró jogállam lett a norma. A demokratizálódás újabb folyamatai eredményeként a modern államot az állampolgárság fogalma jellemzi, jogokat biztosítva a politikai közösségen belül mindazoknak, akik nem külföldiek, és kötelességeket róva ki rájuk.¹²

Ebbe az ideális modellbe nem minden állam illeszthető be. Vannak államok, amelyek nem rendelkeznek a legitim erőszak fölötti monopóliummal - ilyenek a területének egy részét ellenőrző gerilla-vezérek jelentette kihívással szembesülő államok, vagy az első világháború utáni fasiszta squadrismi-val szembesülő Olaszország. Egyes államok szinte képtelenek adekvát adókat behajtani. Előfordulhat, hogy a tisztviselők nem közösségi célok, hanem saját javuk

szolgáltatára használják hatalmukat. Törvényeit pedig széles körben figyelmen kívül lehet hagyni. Vannak tehát az államiségnek fokozatai, és vannak összeomlóban levő államok.

Hangsúlyoznunk kell, hogy léteznek kívánatos közösségi célokat követő, állampolgáraik jólétéhez hozzájáruló államok, és léteznek elnyomó államok, melyek hajlandók feláldozni állampolgáraikat az uralkodók megszabta utópikus célok, vagy ezek személyes érdekei oltárán. Utóbbiakat példázzák a totalitárius államok és a szultáni rendszerek.¹³

Az államokat az jellemzi, hogy mesterséges alakulatok, jelentős mértékben személytelenek és uniformizálják, konzerválják a társadalmat. A modern állam liberális demokrácia változatának javára írható az erőszak csökkentése, beleértve a magánéleti erőszakét, az egyén kibontakozásának lehetővé tétele az alapvető jogok elismerése által, a tulajdon védelme és mindazoknak a feltételeknek a biztosítása, amelyek lehetővé tették a modern piacgazdaságot. Ugyanakkor számos dolog terheli a modern államot, különösen bizonyos rendszerekben.¹⁴

Az állam határain belül élők közös jogrendnek és szuverén testületnek vannak alávetve, kultúrájukra, nyelvükre, vallásukra vagy az illető szuverén testülettel való szubjektív azonosulásukra való tekintet nélkül. Mégis, Sieyès abbé ugyanennek a megfogalmazásnak egy részéből, a "közös jogrendnek alávetett emberek közössége" kifejezésből kiindulva határozta meg a nemzetet.¹⁵ A modern állam alapja az állampolgárság, amely jogokkal és kötelességekkel jár, és feltételez bizonyos lojalitást - noha nem feltétlenül erős érzelmi azonosulást, közös nyelvet, vallást, értékrendet stb. Természetesen a valódi nemzetállamokban élő emberek rendelkeznek ezen tulajdonságokkal, vagy legalábbis egy részükkel.

Ezzel szemben a nemzet, amint Weber mondja, "először is kétségtelenül azt jelenti, hogy az emberek bizonyos csoportjairól feltételezzük, hogy sajátos szolidaritást éreznek másokkal szemben"¹⁶. A fogalom így az értékek birodalmába tartozik. Megjegyezi továbbá, hogy nincs egyetértés abban, hogyan kellene ezeket a csoportokat körülhatárolni, illetve milyen együttes cselekvéseknek kellene az említett szolidaritásból következnie. Közönségesen szólva: egy nemzet nem szükségszerűen azonos egy állam lakosságával, azaz egy adott politikai közösséghez való tartozással.

Ez nem jelenti, hogy ne lehetne azonos is vele, de nem kell szükségszerűen azonosnak lennie. A különbséget jól világítja meg a Németország közelmúltbeli egyesítése előtti helyzet. Két német állam létezett, noha számos ember osztotta a *Wir sind ein Volk* kifejezésben megfogalmazott, és végül az NDK felszámolásában kifejeződött nézetet, miszerint két államra osztott egyetlen német nemzet létezik.¹⁷

Lássuk ezek után az állam és nemzet közötti jelentősebb különbségeket. A nemzet nem rendelkezik hivatalnokokkal, sem jól körülhatárolt szerepekkel, noha vannak egyének, akik a weberi "Träger" értelmében nemzeti érzések hordozói, mozgalmak, nacionalista szervezetek stb. vezetői. A nemzethez való tartozásnak nincsenek világos szabályai, nincsenek jogok és kötelességek, melyeknek jogosan érvényt lehetne szerezni, noha a nacionalisták nyilván rákényszerítenek viselkedésmódokat azokra, akik azonosulnak a nemzettel, vagy akiknek - szerintük - azonosulniuk kellene. Állami ellenőrzés, egy nemzetállam létrehozása vagy egy nemzeti állam megbízása nélkül azonban ezeknek a viselkedésmódoknak nem lehet törvényesen vagy akár jogosan érvényt szerezni. Egy nemzetnek nincsenek olyan erőforrásai, mint kényszer alkalmazása vagy adózás, arra, hogy engedelmességet követeljen. Viselkedésmódokat érvényre juttatni, vagy a nemzeti céloknak erőforrásokat biztosítani csak a nemzetállam, illetve a nemzet céljait támogató állam képes.

Ez ellen felhozható az, hogy egy nemzeti mozgalmából kikristályosodó nemzet, még ha nem is ural egy államot, gyakorolhat hatalmat, fordulhat erőszakhoz, és beszédhet hozzájárulásokat az államiség megvalósítása előtt is. Ám egy államokból álló világrendben ez azt jelenti, hogy mindezt egy állam funkcióinak rovására teszi, annak rendjét ássa alá, azt fenyegeti összeomlással a folyamat. A nacionalisták létrehozhatnak magánhadseregeket céljaik elérésére, és lázadhatnak az állam fennhatósága ellen, amely bizonyos esetekben elveszítheti uralmát egy terület fölött, nem lévén többé képes kényszerrel érvényt szerezni akaratának. Ebben az esetben polgárháborúval vagy nemzeti felszabadítási harccal van dolgunk, amely egy új állam létrejöttét eredményezheti. Ennek során azonban az emberek elveszíthetnek számos, a modern állam, különösen a liberális demokrácia nyújtotta előnyt. Mi több, az államnak való nacionalista ellenszegülésnek szinte elkerülhetetlen velejárója egy nagyfokú önkényes hatalom, erőszak és az előrelátható jogrend hiánya. Mindazonáltal nem szabad azonosítanunk a nemzeteket azokkal a nacionalista mozgalmakkal, amelyek nacionalista érzelmekből táplálkoznak. A nemzetet mint olyat nem jellemzi semmilyen, az államéihoz hasonlítható szervezetségi forma. Nem rendelkezik autonómiával, ügynökségekkel, szabályokkal, hanem csak az őt alkotó emberek lélektani azonosulása képviselte erőforrással. Az állam fennállhat annak a külső

azonosságnak alapján, amely fölött hatalmát gyakorolja. A nemzet valamilyen belső azonosulást is feltételez.

Valamennyien állami fennhatóság alatt élünk. Nincs a világon olyan terület, amely fölött semmilyen állam ne gyakorolna, vagy ne követelne magának fennhatóságot. Leszámítva néhány állam nélküli népet, melyeket először a Népszövetség határozott meg, és akik az ún. Nansen-útlevéllel rendelkeznek, mindenki egy állam polgára vagy alattvalója - ám valószínűleg milliók vannak, akiknek nincsen semmilyen nemzethez-tartozás tudatuk. Ha megkérdezik őket, azt meg tudják esetleg mondani, hogy milyen országban élnek, de nem képesek nemzeti kategóriában gondolkodni. Sokan azok közül, akiket a néprajztudósok, nyelvészek, politológusok és a nacionalista mozgalmak vezetői szerint egy bizonyos nemzet tagjainak kellene tekinteni, nem érznek így, lehet, hogy nincs is ilyen identitásuk, sőt, még az is előfordulhat, hogy egy másik nemzettel azonosulnak.

A nacionalista ideológusok érzékenyek voltak az állam és nemzet különbsége iránt, mint a katalán Prat de la Riba, aki ezt írta:

"Az állam alapvető módon különbözik a nemzettől, mivel az állam politikai szerveződés, egy kifele független, befele legfőbb hatalom, amelynek megvannak a függetlenségét és fennhatóságát fenntartani képes emberei és pénze, azaz anyagi ereje."

Ezzel szemben a nemzet

"Élő, szerves és természetes egység. Fennmaradt olyan törvények alatt, melyek nem ismerték el, és természetes voltánál fogva világosan elkülönült az ember mesterséges alkotásaitól, ezek között is alapvetően az államtól."¹⁸

Ugyanezt az érzést fejezte ki egy érzelmekkel telítettebb nyelven Evangelista de Ibero kapucinus szerzetes egy 1906-os, a baszkok számára írt nacionalista katekizmusban: "A nemzet természetes, azaz maga a természet hozta létre, míg az állam konstruált, az emberi akaratnak alárendelt."¹⁹ (Hosszabb idézethez l. a 3. jegyzetet.)

A nacionalista gondolkodók folyamatosan hangsúlyozzák a nemzet inkább természetes, mint konstruált jellegét. Ám ha belegondolunk, a nemzet egy kultúra fejlődésének eredménye, és egy erre alapozott identitás épp annyira mesterséges alkotás, mint az állam.

Az államépítés és a nemzetépítés tehát egyaránt műalkotás, a vezetők tudatos erőfeszítéseinek eredménye. A feladat így az, hogy alaposabban elemezzük mindkét folyamat nehézségeit és eredményeit, valamint hogy milyen mértékig állnak ellentétben vagy egészítik ki egymást. Sikeres államot építeni egyáltalán nem könnyű feladat, ám a nemzetépítés, különösen az államépítéssel párhuzamosan, valószínűleg még nehezebb. Paradox módon jóval könnyebb nemzeteket építeni, ha az állam válságban vagy összeomlóban van. Összetett és szervezett polgári társadalom hiányában tulajdonképpen kifejezetten könnyű - bizonyos értelemben vett - nemzetet építeni. Az államépítés viszonylag összetett polgári társadalmat feltételez. Megkíván például egy olyan jogi kultúrát, amely az egyetemi jogtudomány minőségétől függ, és amely nélkül szinte lehetetlen létrehozni a modern állam megkövetelte minimális hatékonyságú bürokráciát. Feltételez egy termelékeny és nagymértékben monetáris gazdaságot, amely képessé teszi adók beszedésére. Ezek a megfontolások nagy szerepet fognak kapni a volt szovjetunióbeli fejlemények elemzésekor, ahol egy válságban vagy egyenesen összeomlóban levő állammal, az állam helyét átvevő párt delegitimációjával, valamint egy erőtlén polgári társadalommal van dolgunk. Egy ilyen helyzetben a nemzetépítés egyszerű megoldásnak látszik a válságból való kilábalásra.²⁰ Innen nézve érthető, hogy a jelen válsághelyzetben miért válhatott kifejezetten, de legalábbis viszonylag erőssé a nacionalizmus.

Néhány európai országban az államépítés századokon át folyt, a sikereesebb középkori monarchiák alapjairól kiindulva a rendek, majd az abszolút és (a francia forradalom után) az alkotmányos monarchiák korán át a demokratizálódásig. Ez a hosszú folyamat dinasztikus háborúk és házasságok eredménye volt, melyek során területeket nyertek és veszítettek, és kialakult a koronához tartozó különböző, ám ugyanannak a királynak alávetett birtokok rendje, az állam. Ezek a területek később egy központi királyi kormányzás és bürokrácia, majd az alkotmányos monarchiákban központi törvényhozás alá kerültek. A folyamat egységes hadsereg létrehozásához vezetett (kisebb-nagyobb sikerrel), majd egységes adózás bevezetését, a jogrend fokozatos egységesülését, a határok világos meghatározását, és végül az alattvalókból állampolgárokká való átmenetet eredményezte. Hosszú ideig nemigen történtek erőfeszítések egy közös kultúra, még kevésbé egy közös nyelv bevezetésére, noha a *cuius regio, eius religio* elve megteremtett egy alapvető közös értékrendet (leszámítva a vegyes lakosságú országokat, amelyekben elfogadott volt a tolerancia eszméje, vagy legalábbis bizonyos fokú vallási különbözőség). A nemesség, a klérus és főleg a közrend egy uralkodónak tartozott hűséggel. Ha ez az uralkodó elveszített vagy megszerzett egy területet, az emberek különösebb nehézségek nélkül

tértek át az új úr hűségére. Sőt, a nemesség jelentős része számára származása nem játszott szerepet, amikor megválasztotta az uralkodót, akit hajlandó volt szolgálni. Az Osztrák-Magyar Monarchia uralkodó arisztokráciájának heterogén eredetét Preradovich tanulmánya elemezte.²¹

Azok a nyugat-európai monarchiák, melyek határait viszonylag hamar rögzítették, mint Portugália, Spanyolország, Anglia és Wales, valamint kisebb mértékben az északi királyságok, hivatalnokaikban és alattvalóikban olyan azonosságtudatot és büszkeséget ébresztettek, melyet proto-nacionalistának is nevezhetnénk. Ez az érzés szintén kiterjedt az országhoz tartozó királyságokra és területekre, de nem alapult egy közös nyelven. Nehéz lenne megmondani, mikor közelítette meg ez az érzés azt, amit ma nemzetnek neveznénk. Mindenképpen a francia forradalom után, bizonyos esetekben a jakobinus republikanizmus hatására, másokban a Napóleonnak való ellenállására.

Az állampolgárság egyenlőségelvű meghatározásának folyamatával és a demokratizálódás megindulásával ezek az államok fokozatosan nemzetállamokká váltak. A republikanizmus kétségkívül összefüggött a nacionalizmus kialakulásával, de ne feledjük, hogy a huszadik század előtt Európában alig volt néhány köztársaság. A közigazgatásban és udvarokban használt nyelv egységesülésének folyamata - a nagyobb hatékonyság érdekében - néha meg is előzte a szabályok bevezetését. Az irodalmi nyelv legsikeresebb változatainak használata természetes módon terjedt, de a tizenkilencedik század végéig ez nem volt egy tudatos nemzetépítő stratégia része. Nyugat-Európa említett országaiban lassú, és nagymértékben tervezetlen nemzetépítés ment végbe.

Azt mondhatnánk, hogy ha az államépítők tisztában lettek volna a nemzetépítés hatásaival, jóval előbbre vihették volna a folyamatot a huszadik század előtt. Nyugat-Európa tehát olyan államok világa, amelyek még a nemzetépítés eszméinek elterjedése előtt váltak többé vagy kevésbé sikeres nemzetállamokká. Következésképpen, ha Franciaországban, Spanyolországban vagy az Egyesült Királyságban meg is jelentek periférikus nacionalizmusok (eltekintve Észak-Írországtól), ezek az államok ma is erős társadalmi valóságot képeznek. Spanyolországban például, amikor a Franco-rendszer válsága a spanyol nacionalizmus megkérdőjeleződéséhez, valamint a perifériákon erős nacionalizmus kialakulásához vezetett, a nacionalista mozgalmak szinte valamennyi vezetője, hogy elkerülje a "Spanyolország" szót, "az állam"-ról vagy az "Estado español"-ról beszélt. Többé-kevésbé erőteljesen és meggyőző módon elutasították a spanyol nemzetet, de nem a spanyol államot.

A 19. század a nemzetépítés, valamint az elnyomott nemzetiségek nemzetépítő álmai koraként tűnik fel. Ám az események szigorúbb vizsgálata némiképp más képet eredményez. Nem véletlen, hogy az olasz egyesülés után Massimo D'Azeglio, a piemonti liberális politikus azt mondta 1860-ban: "Olaszországot megteremtettük, most olaszokat kell teremtenünk," arra utalva, hogy az államépítés megvalósult, javarészt hagyományos módszerekkel, ám a nemzetépítés feladata még hátra van. Noha Németországban a 19. század elejétől erős volt a nacionalizmus, a Bismarck által megteremtett német konföderáció egy, a Poroszország irányította államépítő folyamat része volt, a porosz elit pedig igen ambivalensen viszonyult a nemzetépítés folyamatához, amely az állam demokratizálódásával fenyegetett.²² Az egyesülés után a nacionalizmus és a nemzetépítő erőfeszítések egyre határozottabbakká váltak, ám a második Reich nem számolt le teljesen a nyelvi és kulturális változatossággal, sem a kisebbségekben levő nemzetiségeknek a Reichstagban való képviselésével.

A pángermanizmus megerősödése Ausztriában és bizonyos fokig Németországban tulajdonképpen egy olyan állammal szembeni ellenségességen alapult, amely nem akarta felvállalni a radikális nemzetépítés folyamatát. Nem véletlen, hogy Hitler a *Mein Kampf*-ban hangot adott a német *Staatsgläubigkeit*-tel szembeni ellenséges érzelmeinek.²³

A központi államok, Poroszország és Piemont létezése, saját bürokráciájukkal, diplomataikkal és katonai tisztségviselőikkel tette lehetővé a protekcionizmust támogató értelmiségiek, tanárok, tanítók, közgazdászok és vállalkozók által felvállalt nemzetépítést, amely később szélsőséges nacionalizmushoz vezetett.

Egészen más volt az Osztrák-Magyar Monarchia és a cári birodalom kötelékében élő kelet- és délkelet-európai "kis népek" helyzete. Itt különböző csoportok és különböző fázisokban vállalták magukra a nemzetépítést (amint azt Miroslav Hroch kitűnően leírta²⁴), az államtól függetlenül, sőt azzal szembeállva. Ez történt a csehek, litvánok, észtok, szlovákok és flamandok esetében. A nemzeti eszme eredeti hordozói - a Trágerek - nem gondoltak az államépítés lehetőségére, és az államépítés álma csak lassan vált központi jelentőségűvé. Valamelyest különbözik ettől a norvég helyzet, ahol egy kvázi-állam lehetővé tette a Svédországgal való unió felbontását 1905-ben. Még a Finn Nagyhercegség kvázi-állami intézményeit is a cári állammal való szembeszegülés nélkül lehetett a nemzetépítés szolgálatába állítani, kivéve mikor a cárok oroszosító politikát folytattak. Új nemzetállamok építését csak Ausztria-Magyarország első világháborús veresége és az 1917-es orosz forradalom okozta válság tette lehetővé. A cári

birodalom felbomlása Finnország és a három balti köztársaság teljes függetlensége, az egyesült Lengyelország létrejötte és Bessarabia Romániához való csatolása mellett néhol egytől három vagy négy évig terjedő kezdetleges államiság állapotához vezetett; ilyen volt Buhara, Khiva, Grúzia, Örményország, Azerbajdzsán és Ukrajna esete. Mások egy évnél kevesebb ideig rendelkeztek államisággal: Fehéroroszország, a Krím félsziget, Baskíria, a volgai tatárok övezete és a kazah-kirgiz sztyeppe.²⁵ Az itteni erőfeszítések sikere nagymértékben a régió kívül eső nemzetközi tényezőkön, valamint közvetett módon a Nyugatnak a bolsevik forradalom általi érintettségén múltott. Számos esetben a nemzet és a nacionalista mozgalom erőtlen volt, és a szovjetek visszaszerezhették a központi ellenőrzést, még ha időnként tettek is engedményeket a kialakuló nemzeteknek, ezeket viszont a gyakorlatban hamarosan vissza is vonták. Ezeknek az államoknak a határai igen bizonytalanok voltak, és nem feltétlenül estek egybe az etnikai-nyelvi határokkal. Lakosságuk jórészt többnyelvű és többnemzetiségű volt, ami teret engedett a szomszédos nemzetek és államok nacionalizmusának és irredentizmusának. Mindez a nemzetépítés melletti erős elköteleződést eredményezett, ami hozzájárult az illető államok instabilitásához. A nemzetépítő erőfeszítések a polgárok nagy számának lojalitását tették kérdésessé az illető társadalmakban, hozzájárulva később felbomlásukhoz vagy törékenységükhöz - ilyen volt például Csehszlovákia, Lengyelország vagy a szerbek dominálta Jugoszlávia esete.

Jelenleg egy olyan korban élünk, melyben sokak szerint a jugoszláv és szovjet államokat a nacionalizmus bomlasztja. Ám hajlamosak vagyunk elfelejteni, hogy a függetlenségüket újonnan elnyert államok számos esetben az államhatalom birtokosai tevékenységének eredményei, akik egy időben próbálják felkelteni a nemzethez való tartozás érzését, és megőrizni az állami berendezkedést (valamint az általuk már birtokolt hivatalokat is néha), és akik az etnikai, nyelvi és kulturális határoktól függetlenül védelmezik az államhatárokat. A balti államok bizonyos mértékig kivételt képeznek ez alól. A közeljövőben megválaszolendő kérdés az, hogy sor kerül-e egy demokratikus, a volt szovjet köztársaságok - ma független államok - területein élők együttesen magában foglaló demokratikus államépítésre, vagy a hangsúly a nemzetépítés felé tolódik el, lehetetlenné téve a különböző háttérrel és kulturális identitással rendelkező népek együttélését.

A nemzetépítés nehézségei: az államépítés nehézségei

Elemzésünk kiindulópontja, hogy az önmeghatározás minden nemzet államává alakulásának joga, avagy a nemzetek primordiális volta védelmezőinek egyszerűsítő állításai ellenére a nemzetépítés a világ legtöbb részén nehéz, és néha az emberek jólététől nagy áldozatokat követelő folyamat. Rá fogok mutatni arra is, hogy nem mindig szükségszerű az általunk oly értékesnek tartott kulturális különbözőség védelme vagy létrehozása. Ki fogok térni arra is, hogy a 20. században, a 19-vel ellentétben, egyre nehezebb minden létező államot nemzetállammá alakítani, sőt az ez irányú kísérletek a világ számos részén bizonytalanra vagy egyenesen lehetetlenné teszik az államépítés folyamatát.

Ha ez a két érvelés helyesnek bizonyul, a következő feladat annak megmutatása lesz, hogy létezhetnek olyan legitim demokratikus államok, melyek nem a szó szoros értelmében vett nemzetállamok, és amelyek ugyanakkor megkaphatják az állampolgárok részéről annak a lojalitásnak és érzelmi támogatásnak egy részét, amelyre egyesek szerint csak a nemzetek tehetnek szert.

Másrészt rá fogunk mutatni, hogy azoknak, akik azonosulnak egy nemzettel, nem kell szükségszerűen nemzetállamot építeniük, ha a többnemzetiségű államok "tetőt" adnak kultúrájuk és identitásuk fölé anélkül, hogy a hagyományos nemzetállam-építéshez társuló kizárólagosságra törekednének. Elemzésünk némi nehézségekbe is fog ütközni, mert új terminológiára lesz szükségünk, hogy megkülönböztessük az államban élő, ám nemzetállamiságra nem törekvő nemzeteket a nemzetállamiság bizonyos vonásaival rendelkező, ám nemzetépítést nem folytató államoktól. Az "állam-nemzeteknek" nevezhető államok többnemzetiségűek, vagy legalábbis multikulturálisak. De ne vágjunk érvelésünk elébe, mert mielőtt még kifejténék azt, rá kell mutatnunk néhány alapvető tényre, melyet az értelmiségi (és még inkább a politikai) nacionalizmus-vitákban gyakorta figyelmen kívül hagynak.

A nacionalista ideológiák állításai ellenére a nemzetek nem természeti jelenségek, amelyek mintegy varázsütésre megjelennek, államiságot követelve. Erre mutatott rá hangsúlyosan Ernst Gellner²⁶, ezt támogatják közvetetten Hroch alapos kutatásai, melyek azt vizsgálták, mennyi időt és energiát vett igénybe a nacionalista érzelmek felébresztése a kisebb népcsoportokban, valamint az a tény, hogy a fejlett, stabil nyugati államok nemzeti körében nem sikerült nacionalista érzelmeket, és még kevésbé szakadár mozgalmakat életre kelteni.

Bizonyítható, hogy a Clifford Geertz-i, illetve Edward Shiles-i értelemben vett primordialisizmus nem feleltethető meg egyszerűen a "nemzeti nacionalizmusnak", noha talán egy "nemzeti identitásnak" igen.²⁷ A kortárs spanyol- és franciaországi Baszkföldet elemezve magamnak is sikerült rámutatnom, hogy a nyelven és származáson alapuló

primordiális identitás igen erős lehet anélkül, hogy kizárólagos nemzeti identitást, és még kevésbé nemzetállam-építési törekvéseket eredményezne. Úgy tűnik inkább, mintha a szélsőséges nacionalisták megkíséreltek volna lemondani a primordiális jellemzőkről mint a nemzeti identitás alapjairól, hogy olyan területi alapokkal cseréljék fel ezeket, amelyek magukban foglalják azokat is, akik nem osztják a primordiális jellemzőket. A nemzeti identitásnak egy, a primordiális jellemzőktől független választássá való átalakulása maga után vonja azoknak a nacionalisták általi visszautasítását, akik, noha rendelkeznek a primordiális jellemzőkkel, nem támogatják a nacionalista mozgalmat. A nacionalizmus nem egyszerűen a primordiális jellemzőknek a politikába való átfordítása, amint arra például Max Weber²⁸ kiváló megjegyzései a nacionalizmusról rámutatnak. Az ideológusok hajlamosak erről megfeledkezni, amikor a nacionalista mozgalom alapjául szolgáló nyelv használóinak, illetve egyház tagjainak számáról beszélnek anélkül, hogy tekintettel lennének arra, hányan tekintik ezeket a nemzetépítés vagy egyenesen a nemzetállam-építés alapjának. Másrészt a nacionalisták követeléseiket gyakran úgy fogalmazzák meg, hogy egy bizonyos terület lakosságának egészét az államiság megvalósítására törekvő nemzet részének tekintik, függetlenül attól, hogy az illetők rendelkeznek-e a primordiális jellemzőkkel, vagy kívánnak-e nemzetté vagy nemzetállammá válni. Mindezeknek a tényeknek az elemzése (ami nem történt meg a legtöbb olyan országban, ahol nacionalista konfliktus van, és amit nem is lehet elvégezni a konfliktus kirobbanása után) jelentős mértékben lelohasztaná a nacionalizmus nevében megfogalmazott követeléseket.

Egy másik, a társadalomtudományok és a politika által egyaránt elhanyagolt probléma, hogy a modern világban az identitások nem kizáró jellegűek. Az emberek nem azonosítják magukat spanyolként vagy katalánként, bár ha belekényszerítik őket ebbe a kettősségbe, akkor lehet, hogy némileg kényszeredetten döntenek valamelyik mellett. Az emberek többszörös identitásokkal képesek rendelkezni. Bizonyítékok vannak rá, hogy egyforma erősen kötődhetnek két feltételezett nemzeti identitáshoz, hogy tekinthetik magukat egyszerre spanyolnak és katalánnak, szlováknak és cseh-szlováknak, és talán horvátnak és jugoszlávnak, feltéve, hogy megengedik nekik egy ilyen kettős identitás kifejezését. Természetesen lesznek, akik erősebben érzik ilyennek vagy olyannak magukat, és a nacionalistákra hárul a feladat, hogy sarkított választásra készítsék őket a kettő között, és (átállásokkal vagy heves konfliktust gerjesztve ott, ahol nincs választási lehetőség) gyengítsék azok támogatottságát, akik szívesebben látnának egy egynél több identitásra épülő társadalmat. A többnemzetiségű államok építését vagy fennmaradását ez a kettős identitás teszi lehetővé. Ezt az összetettséget hosszasan tudnám bizonyítani, amint azt máshol meg is tettem.²⁹ (1982-ben Katalóniában az emberek 32%-a határozta meg magát spanyolként, vagy inkább spanyolként, mint katalánként; 40% egyenlő mértékben spanyolként és katalánként; 17% inkább katalánként mint spanyolként; és 9% katalánként. Azok között, akiknek mindkét szülője Katalóniában született, ezek az arányok a következőképpen alakultak: 11%, 48%, 26,5%, 14%; két bevándorló szülővel rendelkezők között: 34%, 37,5%, 12%, 11%, maguk a bevándorlók között pedig: 64%, 26%, 4%, 2%.) Ez a tény minden nacionalista számára kényelmetlen. Vannak, akik azt állítják, hogy államuk nemzetállam, és teljes azonosulást követelnek vele, valamint a domináns nemzetiséggel, és vannak, akik azt, hogy nemzetük létezik, és nem fér össze semmilyen nagyobb és más identitással. Szerencsére vannak olyan politikusok is, akik elfogadják ezt az alapvető tényét, és politikai programjukat két identitás, az államnemzeti és a nemzetállamiságra nem törekvő nemzeti identitás összeférhetőségére építik - noha korunkban néha átcsúsznak az önálló nemzetállam létrehozásának nacionalista követelésébe.

Valójában tökéletesen elképzelhető egy olyan társadalom, amelyben az emberek több mint egy identitással rendelkeznek, azaz úgy érzik, hogy erősebben vagy gyengébben tagjai egy nemzetnek, egy államnemzetnek vagy egy igazságos államnak, és egy szélesebb, mondjuk európai közösségnek, és hogy e három identitás más-más következményekkel jár életükre nézve. Ezek különböző identitások, melyek számukra alapvetően értékesek és összeférhetőek.

Arra a kérdésre, hogy milyen mértékben büszke arra, hogy spanyol (négy lehetséges válasszal), Katalóniában a válaszolók 33%-a mondta, hogy "nagyon büszke," és 40%-a hogy "elégé büszke" (Spanyolországban az átlag 45, illetve 40%). Ugyanennek a kérdésnek a katalán változatára kapott arányok: 36% "nagyon büszke," 48% "elégé büszke." Ami azt jelenti, hogy a válaszolók jelentős száma mindkét identitására büszke, illetve, hogy a Spanyolország más részeiről érkezett bevándorlók (akiknek aránya 30%) egy része szintén büszke arra, hogy katalán.³⁰

Mindezeket a tényeket figyelembe véve a nemzetek és államok szándékos és mesterséges létrehozásáról, illetve lerombolásáról beszélhetünk.³¹ Az első folyamat konstruktív és mérsékelt vezetést kíván, amely tudatában van a társadalmi valóság összetettségének, és nem gondolkodik egymást kizáró fogalmakban. A második elkerülhetetlen velejárói a konfliktusok, gyakran az erőszak és az elnyomás is, vagy az állam, vagy az államiságra törekvő nemzet nevében. Egyes esetekben az állam akar felszámolni egy meglévő primordiális identitást (amelyet mások nemzetnek tekintenek), elnemzetietlenítő politikával, kulturális elnyomással, vagy, ha szükséges, az állam kényszerítő eszközei segítségével. Más esetekben a komplex multikulturális társadalmakban meglévő összetett kapcsolatok mesterséges

felszámolása a nemzet nevében történik. Ezeknek a politikáknak a sikere végső soron az erőszakhoz folyamodásra való készségen, illetve a nemzetközi helyzeten múlik, amely megengedi az erőszak alkalmazását, vagy támogatja a konfliktusban álló felek egyikét, elismerve annak az erőszak alkalmazásához való jogát. Egy ilyen konfliktus után igen nehezzé vagy éppenséggel lehetetlenné válik egy olyan civilizált társadalom felépítése, amelyben különböző identitásokkal rendelkező, illetve egy nemzettel különböző mértékig azonosuló emberek együtt élhetnek. A folyamat eredménye: kivándorlás és menekültek.

Az állam konstruált jellegének téziséből az következik, hogy ezek a következmények egyáltalán nem elkerülhetetlenek, és abba a pozícióba helyez minket, társadalomtudósokat, hogy többet gondolkodjunk elkerülésének módzatairól. Sajnos, az ezekkel a kérdésekkel foglalkozó társadalomtudósoknak, különösen az ilyen problémákkal nem szembesülő társadalmakban, egyszerűsítő nézeteik vannak az önmeghatározás jogáról, illetve az elszakadás jogáról és erkölcsiségéről, és érzelmi alapon szimpatizálnak a - valóságosan vagy szerintük - elnyomottakkal.³² A 20. századi, az állam ellenében vagy az állam által végrehajtott nemzetépítések borzalmas konfliktusok forrásai lehetnek.

Azt mondhatnánk, hogy a létező, a nemzetállamiságot megvalósított vagy legalábbis államnemzetekké vált államok ezt a 19. században valósították meg. Gondoljunk Eugène Weber kiváló monográfiájára (*From Peasants to Frenchmen*, Parasztoktól a franciákig) arról, hogy hogyan sikerült a francia államnak, a jakobinus *nation une et indivisible* elvét követve, felszámolnia Franciaország kulturális és nyelvi sokrétűségét.³³ A francia állam tudatos nemzetépítése hihetetlen siker volt, ellentétben a 19. századi liberális centrista spanyol állam azonos törekvéssel, noha nem szabad eltekintenünk attól, milyen mértékben sikerült a spanyol államnak a századok során, különösen a 19. század első 75 évében, megteremtenie egy spanyol identitást. Jelen nézőpontból ezek a törekvések messze nem csodálatra méltóak, és olyan árat feltételeznek, melyet sokan közülünk nem szeretnének megfizetni.

Nemcsak az a kérdés azonban, hogy hogyan értékeljük ezeket az államból kiinduló nemzetépítő törekvéseket, hanem az is, hogy mennyire életképesek ezek napjainkban. Szociológiai elemzésen alapuló válaszuk az, hogy függetlenül egy ilyen folyamat kívánatos voltától (aminek eldöntése egy értékítéleten alapszik), egy ilyen törekvés sikertelenségre van ítélve a legtöbb társadalomban, és bizonyosan a liberális demokratikus társadalmakban. Elmélyedhetnénk annak elemzésében, hogy miért van ez így, de itt néhány megjegyzésre kell szorítkoznunk.

A modern világban minden társadalom - beleértve még a kevésbé fejlett, periferikus vagy marginális etnikai, kulturális, nyelvi kisebbségeket is - kitermel egy értelmiségi elitet, amely érzelmi okokból és, ne feledjük, önérdékből védelmezi primordiális értékeit és jellemzőit. Amint arra Gellner helyesen mutatott rá, ilyen elitek nem léteztek a preindusztériális agrártársadalmakban. Ma azonban még az agrártársadalmak is rendelkeznek velük.

Noha nem értek egyet a nacionalizmus szakirodalmával, amikor az a nacionalizmus artikulálásában az értelmiség, a művészek és írók szerepét látja az egyetlen vagy döntő tényezőnek, hiszen még ezeknek az eliteknek az erőfeszítései is kudarcba fulladhatnak, azért jelentős tényezőt jelentenek. Korunkban egy széleskörű és diffúz ideológiai örökség áll rendelkezésükre, melyben megalapozhatják álláspontjukat. Ne gondoljuk, hogy az értelmiség csak a jól kifejtett, racionalizált ideológiák iránt érdeklődik. Épp elég olyan esetet láttunk, amikor tagolatlan, kifejtetlen ideológiák igen racionális emberek érzéseit és érzelmeit tudták megszólítani. A nacionalizmus elveit ma minden társadalomban alkalmazni lehet, mert a 19. és 20. század előtt nem látott mértékben férhetők hozzá. Erős ideológiák, mint a közelmúltban a fasizmus és a kommunizmus, találnak támogatásra egy olyan emberek által megteremtett és osztott nemzetközi közvéleményben, akik semmit vagy nagyon keveset tudnak azokról a társadalmakról, ahol a nacionalizmus ideológiáját alkalmazni fogják, és amelyek gyakran ellentétben állnak saját liberális és progresszív értékeikkel. Ne engedjük magunkat rászedni az ideológiák végéről szóló szöveg által. A számos más ideológia hanyatlása után maradt légtérben a nacionalizmus erősebb, mint valaha.

Emellett ezek az elitek készen kapott hallgatósággal rendelkeznek a művelt, valamint a médiák széles körének helyt adó társadalomban, ami korábban ismeretlen volt. Ebben a kontextusban nehéz elképzelni egy olyan oktatási és kultúrpolitikát, mint a harmadik francia köztársaságé volt.

Olyan korban élünk, amelyben a legitimitás liberális demokratikus elveit és a jogállami intézményességet mindenki erőteljesen hangoztatja, még ha ezeket folyamatosan meg is sértik. Ez a legitimitás-szabály lehetetlenné teszi számos olyan ország számára, amelynek szüksége van a nemzetközi közösség tiszteletére, hogy elnyomó és diszkriminációs politikát folytasson azokkal szemben, akik primordiális identitásoknak, kulturális és nyelvi jogok követelésének, nacionalista érzelmeknek adnak hangot, még szélsőséges nacionalizmus esetében sem. Olyan valóság ez, melytől a modern államok nem tekinthetnek el, csak ha autoritarianizmushoz fordulnak, amely opciót gyakran még azok sem támogatják, akik különben sem szimpátiával, sem toleranciával nem viseltetnek az állami nemzetépítést

megkérdőjelező nacionalisták iránt.

Ebben a helyzetben az állami integráció más, új módozataihoz kell nyúlni a nemzetépítés helyett. Ám a modern, iskolázott, ipari társadalmak, sőt még a harmadrendű gazdasággal rendelkező társadalmak fejlődésének sem minden eleme mozdítja elő az államot megkérdőjelező nacionalisták ügyét. Nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a piac, valamint a vele járó igény a nagyobb gazdasági mozgástérre, a személyek és tőke szabad áramlására, jelentős integrációs tényező az államokon belül, amelyek gazdasági szempontból továbbra is határosak más államokkal. Noha, amint azt Gellner hangsúlyozta, a modern ipari társadalmakban a nyelv a lehetőségek és a hatalom jelentős alapjává és forrásává válik, és így megszorodnak a korábban provinciális nyelvek elismertetésének követelései, a jelentősebb, szélesebb körben használt nyelvek előnyt jelentenek a kiterjedtebb piacgazdaságban. Megjelenik egy nemzetközi *lingua franca* használatának kísértése, mint például az angolé, a nagyobb állam vagy kulturális régió nyelve és annak normái helyett. A nemzetközi üzleti tranzakciókban az angol nyelv, a társadalmi életben a standard német helyett a svájci német használata a kísértés. Ám nem kell túlságosan bízunk abban, hogy a nagyobb politikai egységek mellett szóló racionális gazdasági megfontolások mindig felülkerekednek. 1991-ben Jugoszláviában senkit nem érdekelt annyira az idegenforgalmi piac, hogy nyár utánra halasszák a nacionalista konfliktusokat. A Szovjetunió valószínűleg új nemzetállamokra való felbomlásának egyik tényezője, hogy, noha a tervgazdálkodás létrehozott az államhatárokon átívelő gazdasági kapcsolatokat, egy közös szovjet piac eszméje és annak értéke a tagköztársaságok számára nem volt, és valószínűleg továbbra sem része számításainak. Az új nacionalizmus egyik ára a szélesebb piacok létrehozásának, és így a gazdasági fejlődésnek a megnehezítése lehet. Ebben az összefüggésben az európai közös piachoz való csatlakozás mint az állam-szintű szélesebb piacok alternatívája, új, gyakran hamis illúziókat teremt az új nemzetállamok számára.

Tovább is fejtegethetném azokat a nehézségeket, amelyekbe ma az államhatalom jakobinus-típusú nemzetállamok létrehozására való felhasználása ütközik, mint ahogy azokat is, amelyekbe a multikulturális társadalmakban való békés nemzetépítés ütközik, különösen rövid távon, és kiváltképp olyan társadalmakban, amelyekben az elsődleges és nemzeti jellemzők területi alapja messze nem egysíkú és jól körülhatárolt. Ez magyarázza, miért társul erőszak a nemzetépítési törekvésekhez, akár felülről, az államtól, akár alulról, a néptől és a nacionalista aktivistáktól induljanak is ki.

Egyesek szeretnék azt bizonyítani, hogy a demokrácia megoldást jelent a problémára, különösen miután sikeres volt az osztálykonfliktusok enyhítésében, amelyek néhány évtizedekkel ezelőtt még oly bomlasztónak tűntek a modern ipari társadalmakban. Szerintem a demokrácia hozzájárulhat ezeknek a problémáknak a megoldásához, de csak ha nagymértékben feladja a demokratikus folyamatoknak a megkérdőjelezhetetlen többségi uralommal való azonosítását. Inkább vitatható, hogy a népszavazásos rendszernek a demokráciával való azonosításával, az önmeghatározási törekvések kérdéseinek szavazásos úton való eldöntésével elkerülhetők az itt felvetett problémák. Ha feltételezzük, hogy társadalminkban többszörös, különböző intenzitású identitások léteznek, hogy a kulturális identitások szempontjából minden területi egységen belül léteznek többségek és kisebbségek, az önmeghatározás népszavazásos eldöntése egy kizárásos választást vezet be, ami nem felel meg számos társadalom összetett társadalmi és kulturális valóságának. A nemzetek önmeghatározásának idealista hívei már a versailles-i békekonferencián szembesültek azzal a problémával, hogy nem műköképes a népre bízni a döntést, mert "először el kellett dönteni, kik azok, akiket felszólítanak a döntéshozatalra, és ez a döntés nagymértékben eldöntötte a végkimenetelt, valamint nem is feltétlenül volt elfogadható mindenki számára, akit a döntéshozatalra felhívtak." Jól fogalmazta ezt meg Sir Ivor Jennings a *The Approach to Self-Government (Az önrendelkezés útjai)* című munkájában: "A felszínen méltányosnak tűnt a népre bízni a döntést. Tulajdonképpen azonban nevetséges volt, mert a nép nem dönthet addig, ameddig valaki el nem dönti, ki is a nép."³⁴ A demokrata számára egyszerűnek tűnik azt mondani, "hagyjuk a népet dönteni," ám csak az elvont elvek szintjén az, a valóságban nagyon is bonyolult. A társadalomtudósoknak kötelességük ennek az összetettségnek a tanulmányozása. A közvélemény-kutatások, ha okosan használják fel őket, fontos eszközt jelenthetnek számukra, míg rosszul felhasználva az egyszerűsítésekhez járulhatnak hozzá. Saját kutatásaimban úgy próbáltam rámutatni a nemzeti jelenség összetettségére, hogy egy egyszerű kettőségen túlmenő kérdéseket tettem fel, lehetővé téve az emberek számára, hogy a "nemzetiségre" vonatkozó kérdés esetében kifejezzék kettős identitásukat.

A nemzetépítés paradoxona, hogy a nemzeti ébredés vagy a nemzeti öntudat megteremtése, a kulturális intézmények létrehozása, a nacionalista mozgalom megszervezése, az államiságért való tüntetések stb. után eljön a pillanat, mikor a vezetésnek el kell döntenie, hogy békés, intézményes eszközökkel, vagy erőszakkal, milíciák felállításával és, ha az állam elég erős, terrorista cselekményekkel folytatja-e küzdelmét. Ez a kérdés nagy valószínűséggel megosztja a nemzetépítőket, kivéve, ha az állam felbomlóban van, vagy a nacionalisták nemzetközi támogatást kapnak, és egyesek a politikai rendszeren belüli munkát választják. Ez az opció a leginkább akkor adódik, amikor egy korábban autoritárius, a nacionalisták törekvéseit elnyomó rendszer demokratikus átalakuláson megy át.

A demokratikus átalakulások során két lehetőség adódik. Ha már az autoritárius rendszerben is léteztek fiktív vagy valós kormányzat alatti intézmények, még ha azok nem is támogatták korábban a demokráciát, ezek tisztségviselői valószínűleg a nemzeti identitást választják a gyenge vagy roskadozó centrum ellenében. Hacsak rövid időn belül létre nem jön egy legitim, demokratikus központi szerv és képviseleti testület, hogy kialakjon egy új szerződés az állam korlátain belül, ami az aleggységek szintjén rendezett választásokat megelőzően országos választásokat feltételez, a fennmaradó lehetőség a függetlenség követelése lesz.³⁵ Ebben a helyzetben a tisztségviselők valószínűleg a nagyobb állam aleggységeit alakítják át új állammá, és elindítják a nemzet- és államépítés folyamatát. Előbb vagy utóbb szembesülni fognak aztán a nemzetépítés nehézségeiből adódó súlyos problémákkal, amelyek kezelése meghaladhatja az új államok erejét. Valószínűleg ezt a modellt fogják követni a volt szovjet köztársaságok és területek, ahol a helyzetet súlyosbítja, hogy a nacionalistává vált tisztségviselőknek kevés fogalma van arról, mit jelentenek a demokratikus intézmények és a liberalizmus.

Amikor az átmenet az állam felbomlása nélkül megy végbe, mint Spanyolországban, ahol különbséget lehetett tenni a rendszer és az állam között, és amikor a rendszer kezdeményezi azt, a *reforma pactada - ruptura pactada* formulát eredményezve, a nacionalisták azzal a kérdéssel szembesülnek, hogy részt vegyenek-e a választásokon, vagy utasítsanak el mindenfajta részvételt a meglévő államban. A követendő stratégia kérdése - a függetlenség követelésének fenntartásával való részvétel, képviselet megszerzése, amelynek új, az elszakadást vagy autonómiát, illetve föderális vagy konföderális intézményeket lehetővé tevő állami szerződést kell kiharcolnia - valószínűleg megosztják a nacionalista mozgalmat. Amikor nincs semmilyen kilátás a hatalomban való részvételre egy demokratikus rendszerben, a nacionalista mozgalomnak könnyű megőriznie egységét és radikális pozícióit. Egy demokráciában azonban nagy valószínűséggel kettéoszlik azokra, akik folytatni akarják - néha az erőszak és a terrorista mozgalmak támogatásával is - a függetlenségért való küzdelmet, és azokra, akik részt akarnak venni a rendszer működésében, hogy a lehető legtöbbet hozzák ki belőle a nemzetépítő folyamat számára.

Az utóbbiak a maguk során ketté fognak oszlani azokra, akik sürgetni akarják ezt a folyamatot és, miután részt vettek a választási folyamatban és az állami intézményekben, például a törvényhozásban, készek folytatni a függetlenségi alkut és nyomásgyakorlást, illetve azokra, akik, miután kiharcoltak bizonyos alkotmányos kereteket, a végtelenségig elhalasztják a nacionalisták céljait. Utóbbiak, bár nem adják fel a nacionalista álmokat, készek részt venni az állam által a nemzethez tartozóként elismert területi aleggység kormányzásában. Lesznek, akik következetes, de békés ellenzékbe vonulnak a demokratikus intézményeken belül, lesznek, akik, nem tudván céljaikat demokratikus úton elérni, más eszközökhöz folyamodnak.

A nacionalista mozgalom és a demokráciában azt képviselő pártok azzal a választással szembesülnek, hogy folytatják a nemzetépítést egy nem nemzeti államban, vagy folytatják a harcot, minden közvetlen nyereség nélkül. Az állam csak akkor szembesül olyan válsággal, melyet nem tud erőszak alkalmazása nélkül megoldani, ha egy területileg jelentős aleggységben a nacionalista mozgalom többséget alkot, és nem osztja meg a követendő stratégia kérdése. Korunkban erőszak alkalmazása egy jelentős, demokratikusan képviselt többség ellen delegitimizálná az államot, és számos esetben nagy valószínűséggel az állam felbomlásához vezetne. Ha a nacionalista mozgalom feloszlott szélsőségesekre és különböző fokú mérsékeltre, vezetőinek a nemzetért való közbenjárása olyan kompromisszumot eredményezhet, amelyben a nemzetépítési törekvéseket az állam keretén belül lehet folytatni, és a folyamatban az állam is demokratikus legitimitást nyerhet. Ez utóbbi kifejtlet olyan esetekben lehetséges és valószínűsíthető, amikor a lakosság jelentős csoportjai rendelkeznek kettős nemzeti identitással. Ennek a kettős identitásnak a megszólítása a demokratikus államépítés új formáit fogja lehetővé tenni. Véleményem szerint ez egy bizonytalan helyzet, amelyben sok múlik a nemzeti mozgalom vezetőségének, illetve az állam képviselőinek döntésein. Ugyancsak sok múlik az erőszakhoz folyamodók támogatottságán, illetve azon, hogy sikerül-e vagy sem létrehozniuk a terrorizmus, elnyomás, kiújuló terrorizmus, újabb elnyomás széleskörű konfrontációhoz vezető spirálját. Ebből a szempontból érdekesek lehetnek a Baszkföldön szerzett spanyol tapasztalatok.

A vezetés döntő tényezővé válik ilyen esetekben. Átmeneti helyzetben a követelések és retorika gyorsan ütközésekig fokozódhat, felszámolva a mérsékletet és a békés és demokratikus megoldások kialakításának képességét. Egy új típusú liberális demokrata állam felépítése, mely magában foglalja a korábbi, központosított nemzetállami formáját megkérdőjelező nemzetet, új államnemzet kialakulását eredményezheti, amely összeegyeztethető az uralma alatt álló nemzetekkel. Egy demokratikus, többnemzetiségű, multikulturális, többnyelvű államot létre lehet hozni.

Mindez azonban nem jelenti, hogy nem lesznek folyamatos konfliktusok, és hogy az átmenet, az alkotmányozó folyamat, a központi és autonóm regionális kormányzatok hatáskörének elhatárolása során létrejött egyezségek nem lesznek vitatottak, és idővel nem változtathatók meg. Egy alkotmányos liberális demokrácia, amely olyan

konfliktusmegoldó eszközökkel rendelkeznek, mint például az alkotmánybíróság, a nacionalisták részvétele a hatalomban a periférián, de lehetőleg a központban is, sikereik néhány céljuk elérésében, lehetővé tehet egy új típusú államot. Az *Estado de las Autonomias* spanyol tapasztalata egy ilyen folyamat meglepő és sok tekintetben váratlan sikerét hozta.³⁶ Egy ilyen út követésének sikertelenségét példázza Jugoszlávia. Témánk szempontjából megvilágító erejű lenne összehasonlítani, hogyan volt képes e két esetben a politikai rendszer feldolgozni a nacionalista törekvéseket. Többszemzetiségű államokat építeni bonyolult, de nem lehetetlen, ha feladjuk azt a két uralkodó eszmét, hogy minden államnak a nemzetállamiság, és minden nemzetnek az államiság megvalósítására kell törekednie. Amint arra Francesc Cambó, a nagy katalán vezető és politikus emlékeztet³⁷, bonyolult, mint az életben minden, de megszabadíthat bennünket sok nagy, "terribles simplificateurs"-tól.³⁸

Fordította: Vincze Hanna Orsolya

* Forrás: State Building and Nation Building. European Review, 1993, Vol. I., No. 4., 355–369

Jegyzetek

¹ R. Bendix: *Kings or People. Power and the Mandate to Rule*. University of California Press. Berkeley, 1978.

Bendix világosan fogalmazza meg a problémát: "Az állam és nemzet, és származékaik, az államépítés és nemzetépítés problémás, ám megkerülhetetlen terminusok. Az állam a legfőbb kormányzati hatalom és adminisztráció területét jelenti, ám ez a szó modern értelme. Az első részben tárgyalt királyságokban az uralkodó volt a legfőbb hatalom, de ez csak saját területeire terjedt ki, mivel akkor még nem létezett központi végrehajtó hatalom. A modern állam kialakulása egyet jelent a közigazgatási funkcióknak a központi kormány kezében való koncentrációjával. A nemzet legalább két jelenséget jelöl: (1) történelmileg kialakult közösségeket sajátos közös nyelvvel és kultúrával; (2) a központi kormányzat és a törvény előtt egyenlő állampolgárok együttesét, azaz a francia forradalom bevezette kormányzati alapelveket. Mivel vannak több állam határain átívelő nemzeti mozgalmak, disszidens nemzeti kisebbségekkel rendelkező nemzetállamok, a nemzeti közösség megszólítására képtelen államok, a francia nemzet-elvet egy történelmileg kialakult közösség hiányában gyakorló államok, e terminusok mégoly óvatos használata sem lehet következetes. Magam az állam és államépítés terminusokat az 1500 előtti, míg a nemzet és nemzetépítés (néhol nemzetállam) terminusokat az azóta eltelt periódusra fogom használni." (Az eredetiben e bekezdés önálló jegyzetként szerepel. - A szerk.)

² B. Badie: *L'État importé. Essai sur l'occidentalisation de l'ordre politique*. Fayard, Paris, 1992.

³ J. J. Linz: Early State-building and the Late Peripheral Nationalisms against the State: the Case of Spain. In *Building States and Nations. Analyses by Regions*. Szerk. S. Rokkan és S. N. Eisenstadt, II. kötet, Sage, Beverly Hills, 1973. 32-116.

⁴ J. Burckhardt: *Die Kultur der Renaissance in Italien*. Hallwag, Bern, 1943 (első kiadás: 1860). A mű egy *Der Staat als Kunstwerk* című résszel kezdődik, 11-144. (Magyarul: *A reneszánsz Itáliában*. Fordította Elek Artúr. Budapest, 1978.)

⁵ L. Greenfeld: *Nationalism. Five Roads to Modernity*. Harvard, Cambridge, 1992.

⁶ H. Ulrich: Bürgertum und Nationale Bewegung im Italien des Risorgimento. In *Nationalismus und Sozialer Wandel*. Szerk. O. Dann. Hamburg, 1978.

⁷ J. J. Linz: La crisis de las democracias. In *Europa en crisis, 1919-1939*. Szerk. Mercedes Cabera et. al. Editorial Pablo Iglesias, Madrid, 1991. 231-280.

⁸ L. L. Snyder: *Varieties on Nationalism: A Comparative Study*. Holt, Reinhart and Winston, New York, 1876. 108.

⁹ A nemzet és állam összeférhetősége, anélkül, hogy ez feltételezné a nemzetállamot, természetesen az ausztriaiakat is érdekelte a német birodalom megalapítása után. Ignaz Seipel *Nation und Staat* című művében (Wilhelm Braunmüller, Bécs, 1916) azt állította, hogy a kulturális nacionalizusból nem következik a politikai nacionalizmus, és egy liberalizált többszemzetiségű állam mellett foglalt állást.

Érdekes megjegyezni, hogy a 19. század fordulójának bécsi politikusai, mint Taaffe és Beck báró miniszterelnökök, a demokratizálódásban a nemzeti küzdelmek elkerülésének és a hatékony társadalmi reformok bevezetésének eszközét

látták. A Ferenc József császár támogatásával a miniszterelnök Beck báró által 1906-ban bevezetett általános férfi választójog a nacionalista szavazatok számának csökkenéséhez, és a szocialista, keresztény-szocialista és agrárpártok megerősödéséhez vezetett. 1908-ban Edward Benes, később Csehszlovákia egyik megalapítója és elnöke, azt állította, hogy Ausztria-Magyarország felbomlása nem elkerülhetetlen. A *Le problème Autrichien et la question Tchèque* (1908) című írásában ezt írja: "Sokan és sokat beszélnek Ausztria felbomlásáról. Én egyáltalán nem hiszek ebben. Ausztria nemzeteinek történelmi és gazdasági kötelékei túl erősek ahhoz, hogy megengedjék ezt a felbomlást. Az általános választójog és Ausztria, különösen pedig Csehország demokratizálódása előkészítik a terepet a nemzeti megbékéléshez." Nem a "kis," elnyomott nemzetek, hanem a német és magyar domináns nemzetek hajthatatlansága járult hozzá a leginkább a birodalmi politikai rendszer válságához.

¹⁰ M. Weber: *Gazdaság és társadalom I.* Fordította Erdélyi Ágnes, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, (1968) 1987, 78-79.

¹¹ C. Tilly: Reflections on the History of European Statemaking. In *The Formation of National States in Western Europe*. Szerk. C. Tilly. NJ Princeton University Press, Princeton, 1975. 70.

¹² G. Poggi: *The Development of the Modern State. A Sociological Introduction*. CA Stanford, Stanford, 1978.

¹³ J. J. Linz: Totalitarian and Authoritarian Regimes. In *Handbook of Political Science*. F. Greenstein és N. Polsby, III. kötet, Reading, MA, Addison-Wesley, 1975. 175-411.

¹⁴ G. Poggi: *The State, Its Nature; Development and Prospects*. Cambridge University Press, Polity Press, 1990, 70-85.

¹⁵ E. Sieyes: *Qu'est-ce que le Tiers État?* 1789. I. fejezet.

¹⁶ M. Weber: *Gazdaság és társadalom 2/3.* Fordította Erdélyi Ágnes, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, (1968) 1996, 27.

¹⁷ M. Rainer Lepsius: "Ethnos" und "Demos." In *Interessen, Ideen und Institutionen*. Westdeutscher Verlag, R. Lepsius, Opladen, I. 1990. 250-251. és 232-246.

¹⁸ Enric Prat de la Riba, idézi Jordi Solé-Tura: *Catalanisme i revolució burgesa. La sintesi de Prat de la Riba*. Edicions 62, Barcelona, 1967. 180-181.

¹⁹ Evangelista de Ibero: *Ami Vasco*. 1906.

²⁰ J. J. Linz és A. Stepan: Political Identities and Electoral Sequences: Spain, the Soviet Union and Yugoslavia. *Daedalus*, 121, 2, 1992. 123-139.

²¹ N. von Preradovich: *Die Führungsschichten in Österreich und Preussen (1804-1918.) Mit einem Ausblick bis zum Jahre 1945*. Franz Steiner Verlag. Wiesbaden, 1955.

²² O. Pflanze: *Bismarck and the Development of Germany. The Period of Unification*. NJ, Princeton University Press, Princeton, 1963. 4-13, illetve 113, 123-124.

²³ A. Hitler: Ein Monstrum von menschlichen Mechanismus. II. kötet, 2. fejezet (Az állam) In *Mein Kampf*. Ford. Ralph Manheim, Houghton Mifflin, Boston, 1943. 386-437.

²⁴ M. Hroch: *Die Vorkämpfer der nationalen Bewegung bei den kleinen Völkern Europas*. University Karlova, Prága, 1968.

²⁵ J. Motyl: *Sovietology, Rationality, Nationality. Coming to Grips with Nationalism in the USSR.* Columbia University Press, New York, 1990. 105-118.

²⁶ E. Gellner: *Nations and Nationalism*. Cornell, Ithaca, NY, 1983. 44-45.

²⁷ J. J. Linz: From Primordialism to Nationalism. In *New Nationalism in the Developed West*. Szerk. Edward A. Tiryakian és Ronald Rogowski, Allen and Unwin, Boston, 1985. 203-253.

- ²⁸ Max Weber: *Gazdaság és társadalom 2/1*. Fordította Erdélyi Ágnes. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, (1968) 1992. 93-101.
- ²⁹ J. J. Linz: *Conflicto en Euskadt*. Espasa Calpe, Madrid, 1986; J. J. Linz: De la crisis de un Estado unitario al Estado de las Autonomias. In *La España de las Autonomias*. Szerk. Fernando Fernández Rodríguez, Instituto de Estudios de Administración Local, Madrid, 1985. 527-672; J. J. Linz: Peripheries within the Periphery. In *Mobilization. Center-Periphery Structures and Nation-Building*. Szerk. Per Torsvik. Universitetsforlaget, Bergen, 1981. 335-389.
- ³⁰ F. Andrés Orizo - A. Sánchez Fernández: *El sistema de valores dels Catalans*. Institut Català d'Estudis Mediterranis, Barcelona, 1991. 207.
- ³¹ T. Bluhm: *Building an Austrian Nation. The Political Integration of a Western State*. Yale, New Haven, 1973. 220-241.
- ³² A. Buchanan: *Secession. The Morality of Political Divorce from Sumter to Lithuania and Quebec*. Westview Press, Boulder, Co., 1991.
- ³³ E. Weber: *From Peasants to Frenchmen. The Modernization of Rural France 1870-1914*. Stanford University Press, Stanford, 1976.
- ³⁴ L. C. Buchheit: *Secession. The Legitimacy of Self-Determination*. Yale University Press, New Haven, 9.
- ³⁵ J. J. Linz és A. Stepan: Political Identities and Electoral Sequences: Spain, the Soviet Union and Yugoslavia. *Daedalus*, 121, 2, 1992. 123-139.
- ³⁶ Többször is elgondolkodtatott, hogy a spanyol polgárháború emlékét miért használta mindenki konstruktív módon arra, hogy azt mondja, "soha többé", és hogy megvalósítsa a Franco utáni békés átmenetet, és hogy a jugoszláviai polgárháború vérontásai miatt nem indították a politikusokat hasonló válaszra. A különbség talán abban rejlik, hogy az ideológiai és osztálykonfliktusok nem hagynak maradandó nyomot a következő generációkban, hagyják őket új eszméket kialakítani, és társadalmilag vagy földrajzilag elmozdulni anélkül, hogy magukkal kelljen hordozniuk egy identitást - ellentétben az etnicitással, nyelvvel vagy vallással. Nem ragasztanak hozzájuk olyan identitást, amely lehetővé tenné a vezetők számára, hogy könnyen felébreszthessék az ősi gyűlölködéseket, és a három évtizeddel korábban történtek emlékét, amikor testvérek harcoltak egymás ellen - néha szó szerint - a spanyol polgárháborúban.
- ³⁷ F. Cambó: *Meditacions. Dietari (1936-1940)*. Alpha, Barcelona, 1982.
- ³⁸ R. Bendix: *Max Weber. An Intellectual Portrait*. University of California Press, Berkeley, 1977. 462..

- [Somai József: Rendszert teremteni a civil szférában](#)
- [Bereczki Kinga: Hozzászólás Somai József Rendszert teremteni a civil szférában című írásához](#)
- [Bodó Barna: Civil önépítkezés](#)
- [Farkas Éva: Civilek együtt](#)
- [Farkas Miklós: Az érdekegyeztetés, érdekérvényesítési szolidaritás és partnerségi kapcsolatok kialakításának jelentősége a civil szerveződésben](#)
- [Dr. Fleisz János: Hozzászólás](#)
- [Kósa András László: A romániai magyar civil szféra természetrajzához](#)
- [Kötő József: A civil társadalom erői felszabadításának egy lehetséges útja](#)
- [Lőrincz Zsuzsanna: Hozzászólás Somai József vitaindító írásához](#)
- [Szenkovics Dezső: A civil szervezetek helye és szerepe a társadalomban](#)
- [Sebestyén István: A nonprofit szektor érdekképviseletének megoldása](#)
- [Bárdi Nándor: Önszerveződés és önreflexió a két világháború közötti magyar kisebbségtörténetben](#)
- [A Népies Irodalmi Társaság Politikai Osztályának tájékoztatója a romániai magyarság megszervezéséről és a népkisebbség helyzetének tanulmányozásáról \(1924\)](#)
- [Jancsó Benedek feljegyzése az erdélyi kulturális és társadalmi akciókról \(1926\)](#)
- [Sulyok István tervezete az EMKE átalakítására \(1926\)](#)
- [Sulyok István tervezete magyar kultúrhatóság felállítására \(1927\)](#)

- Sulyok István: Az erdélyi magyarság társadalmi szervezete
- Sulyok István: A magyar könyv Erdélyben
- Kovács György: Gyalogszerrel a Székelyföldön
- Constantin Iordachi: A nemzet újrarajzolt határai: A magyar "státustörvény" és Románia kettős állampolgárságra vonatkozó politikája a Moldovai Köztársaságban
- Juan J. Linz: Nemzetépítés és államépítés
- Charles Taylor: Nacionalizmus és modernitás
- Sorbán Angella - Nagy Kata: Beszélgetések a státustörvényről Erdélyben
- Veress Emőd: Végrehajtás és döntéshozás viszonya a helyi közigazgatásban. Miért beteg Romániában a helyi közigazgatás?
- Szász Alpár Zoltán: A demokrácia modelljei Romániában: a valóság számokban kifejezve
- Nagy Csongor István: A romániai kisebbségi jog 1945 és 1989 közötti történetének tendenciái, különös tekintettel a romániai magyarság történetére (2.)

(c) Jakabffy Elemér Alapítvány, Media Index Egyesület 1999-2004
Impresszum | Médiaajánlat | Adatvédelmi záradék